SZIRMAI MONIKA

BEVEZETÉS A KORPUSZNYELVÉSZETBE

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XLVI.

SZIRMAI MONIKA

BEVEZETÉS A KORPUSZNYELVÉSZETBE

A korpusznyelvészet alkalmazása az anyanyelv és az idegen nyelv tanulásában és tanításában

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2005

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XLVI.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

Lektor:
ANDOR JÓZSEF

ISSN 1419-6603
ISBN 963 7094 42 3

A kiadásért felel
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

E könyv soha nem jöhetett volna létre Cseresnyési László biztatása és segítsége nélkül. Szintén neki köszönhetem Kiss Gáborral, a Tinta Könyvkiadó igazgatójával való megismerkedésem, melynek eredményeként könyvem itt került kiadásra.

Egy könyv megjelenése nem csak a szerző érdeme, még akkor sem, ha a címlapon csak az ő neve szerepel. Mivel ez az első magyar nyelven megjelenő írásom, úgy érzem, hogy ez a legjobb alkalom arra, hogy nyilvánosan köszönjem meg a segítséget mindazoknak, akik nélkül nem lettem volna azzá, aki vagyok. Középiskolás koromtól kezdve sok kiváló szakember irányított és segített nyelvi és nyelvészeti ismereteim megszerzésében, így lehetetlen lenne mindenkit felsorolni, annak ellenére, hogy az én emlékezetemben mind élénken élnek. Vannak azonban olyanok is, akik az életem alakulására is nagy hatást gyakoroltak.

Pályaválasztásomban döntő szerepet játszott két középiskolai tanárom: Albert Sándor és Novák György. Most is hálás vagyok akkori tanácsaikért. Debreceni egyetemi éveim alatt az angol és a francia tanszék minden tanára nagy hatással volt szellemi fejlődésem alakulására. A Birminghami Egyetemen a British Council ösztöndíjasaként eltöltött egy év alatt pedig olyan kutatókkal kerültem napi kapcsolatba, mint John Sinclair, Susan Hunston, Ramesh Krishnamurthy, Dave és Jane Willis. Szintén hálával tartozom Hollósy Bélának, aki doktori tanulmányaim alatt elfoglaltsága ellenére is mindenben és mindenkor segítségemre sietett. Doktori tanulmányaim alatt ismerkedtem meg Andor Józseffel, aki hihetetlen energiával és lelkesedéssel végzi mind pedagógusi, mind kutatói munkáját. E könyvet nem csak kész állapotában lektorálta, hanem azon túlmenően, az írás megkezdésétől kezdve készségesen válaszolt kérdéseimre, és segített tanácsaival. Fenyvesi Anna és Heitzmann Judit a kéziratra vonatkozó észrevételeikkel segítették munkámat.

A szakmai segítség mellett azonban elengedhetetlen a család és a barátok türelme, támogatása és biztatása. Köszönöm szüleimnek, hogy mindig mindenben mellettem álltak és segítettek. A bajai Kerényi és Rácz családnak, a hiroshimai Szaszaki Tadaszunak és Murakami Midorinak külön köszönettel is tartozom. Számítógépes problémáim megoldásában Rácz Györgyre, Schmíz Istvánra, Oláh Gyulára és Varjú Tiborra bármikor számíthattam.

Ha e sok segítség és támogatás ellenére mégis előfordulnak hiányosságok vagy pontatlanságok e könyvben, akkor az csakis rajtam múlott.

Hiroshima, 2005 tavasza

Szirmai Monika

KINEK SZÓL EZ A KÖNYV?

Könyvemnek az a célja, hogy a lehető legszélesebb közönséggel ismertesse meg a korpusznyelvészet alapjait és alkalmazási lehetőségeit. A könyv írásakor igyekeztem egyaránt szem előtt tartani a nyelvszakos egyetemi hallgatókat, az általános és középiskolai tanárokat, a magyar nyelvet és irodalmat vagy idegen nyelvet tanító nyelvtanárokat, valamint – kortól függetlenül – a nyelvtanulókat. Arra törekedtem, hogy a nyelvészeti zsargont elkerülve vagy megmagyarázva, egyszerű, könnyen olvasható formába öntsem gondolataimat.

A korpusznyelvészet számos területen alkalmazható, de számomra elsősorban az a tény fontos, hogy jelentősen elősegítheti mind az anyanyelvvel kapcsolatos ismereteink bővítését és pontosítását, mind az idegen nyelvek elsajátítását. A nyelvtanároknak vagy az anyanyelvi beszélőknek segítséget nyújthat olyan kérdések megválaszolásában, amelyekre a diákok a nyelvtankönyvekben nem találnak választ. Munkám megjelentetését az is indokolja, hogy magyar nyelvű könyv még nem készült a korpusznyelvészetről, így csak idegen nyelven, elsősorban angolul olvasható ezzel foglalkozó szakirodalom.

BEVEZETÉS

Néha az ember életét egy-egy találkozás örökre megváltoztathatja. Ilyen fordulópont volt az én életemben az 1993–94-es tanév, amikor felnőtt fejjel ismét diákként ültem a padban, és egy előadást hallgattam, vagyis inkább egy számítógépes program bemutatóját néztem. A program neve Contexts volt (ebben a könyvben is bemutatásra kerül), az előadó pedig a Birminghami Egyetem tanára, Tim Johns. Hogy miért éppen egy számítógépes program hatott rám ilyen elemi erővel, amikor számos elméleti előadáson már túl voltam minden különösebb lelkesedés nélkül? Bizonyára az előadó személyes varázsa is közrejátszott, de elsősorban a játék izgalma és a szellemi kihívás ragadott meg mint nyelvtanulót. Mint nyelvtanárnak, azonnal az alkalmazási lehetőségek sora futott végig a fejemben, hiszen ha nekem ennyire tetszett, talán a diákjaimnak is hasznos és szórakoztató lehet.

A nagy lelkesedés nem hozott olyan gyors előrelépést, mint azt gondolhatnánk, mert sajnos abban az időben sem számítógéppel, sem pedig informatikai ismeretekkel nem rendelkeztem. Szeretném megnyugtatni az olvasót, hogy ma már nincs is szükség olyan programozási ismeretekre, mint a Windows 95 operációs rendszer megjelenése előtt, és a számítógép kezelése is egyre könnyebb lett. E könyv írásakor azonban feltételezem, hogy az olvasó rendelkezik alapvető számítógépes ismeretekkel, azaz tudja, hogy hogyan kell megnyitni egy könyvtárt vagy fájlt, tud menteni, el tud indítani egy programot, tudja kezelni a menürendszert stb.

A modern korpusznyelvészet feltételezi a számítógép használatát, de nem azonos a számítógépes nyelvészettel annak ellenére, hogy számos átfedés található a kettő között. A kutatás céljai és az eredmények felhasználásának lehetőségei is különböznek. A programozási ismeretek a korpusznyelvészet művelésekor is sokat segíthetnek, de a számítógépes nyelvészetben elengedhetetlenek.

A nyelvtanulás számomra olyan, mint a felfedezés. Akár írott szövegről, akár élőbeszédről legyen szó, ha magam „fedezem fel” a szabályt vagy veszek észre valamit, az sikerélményt nyújt, és sokáig megmarad az emlékezetemben. A mások által közölt vagy könyvben olvasott szabályokra azonban már nem emlékszem olyan könnyen és hamar el is felejtem őket. A diákokat is kutatóknak tekintem. Minél magasabb szinten szeretnének elsajátítani egy nyelvet, annál jobb és önállóbb kutatókká kell válniuk. A diákoknak három nagyon fontos dologra van szükségük: egyrészt megfigyelőképességre, másrészt képesnek kell lenniük helyes következtetések levonására a rendelkezésre álló adatok alapján, harmadrészt pedig képesnek kell lenniük intelligens találgatásra. Egy egyszerű példával szeretném ezt bemutatni.

Tegyük fel, hogy valaki hirtelen olyan környezetbe kerül, amelynek nyelvét (mondjuk a japánt) nem beszéli. Mivel élénken figyel, egy idő után észreveszi, hogy minden étkezés előtt hallja az *itadakimasz* kifejezést, étkezés után pedig azt, hogy *gocsiszó-*

szamadesta. Ennek alapján levonhatja a következtetést, hogy ezt a két kifejezést akkor használják, amikor a magyarban a *Jó étvágyat!* és az *Egészségünkre!* fordulatokat. Az *itadakimasz* kifejezés jelentését a helyzetből fakadóan a *Jó étvágyat!* kifejezéssel fogja azonosítani mindaddig, amíg új, más helyzetben nem találkozik ugyanezzel a kifejezéssel, ahol nyilvánvalóan más jelentésben használják.

Azok a nyelvtanulók lesznek sikeresek, akik az ilyen helyzeti megfigyelőképességüket rendszeresen használják. Sokan automatikusan teszik ezt, másoknak fel kell erre hívni a figyelmét, és még gyakorlásra szoruló tanulók is vannak. De ezek a képességek gyakorlással fejleszthetők. Tapasztalataim szerint erre különösen alkalmasak a korpusznyelvészet szellemében készült feladatok.

Ez a könyv tehát az olvasók széles skálájának igényeit igyekszik kielégíteni – a szakembertől kezdve az érdeklődő diákig. Öt fejezetből áll. Az első a korpusznyelvészet alapjait mutatja be. Mivel a számítástechnika fejlődése meghatározó volt a korpusznyelvészet szempontjából, a második fejezetben a számítástechnika és nyelvészet kapcsolatáról esik majd szó. Ezt követi a legfontosabb korpuszok bemutatása a harmadik fejezetben. A negyedik fejezet a korpuszok használatához szükséges számítógépes programokat ismerteti. A legtöbb figyelmet e fejezetben az úgynevezett konkordanciaprogramoknak szenteljük: illusztrációk és részletes leírás segítségével szeretném lehetővé tenni, hogy még az angolul nem tudó érdeklődők is kezelhessék e programokat. Az ötödik fejezet a korpusznyelvészet oktatásban való felhasználásának lehetőségeit mutatja be. Számos mintafeladatot és alkalmazási ötletet tartalmaz, melyeket bármely nyelv tanításakor vagy tanulásakor fel lehet használni. Eddigi kutatásaim és tanítási tapasztalataim, valamint a korpusznyelvészeti szakirodalom jelentős többsége az angol nyelvre vonatkozik, így annak ellenére, hogy igyekeztem minél több esetben magyar nyelvű példát is hozni, azok nagy része angol nyelvű. Remélem, hogy így is haszonnal forgatja majd e könyvet minden olvasója.